

УДК 913(477)/Ф55

ФІЛОНЕНКО І.М.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ТРК ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Функціонально-територіальна структура являє собою територіальну «проекцію» функціональної структури, просторове приурочення матеріально-речових компонентів рекреаційної діяльності.

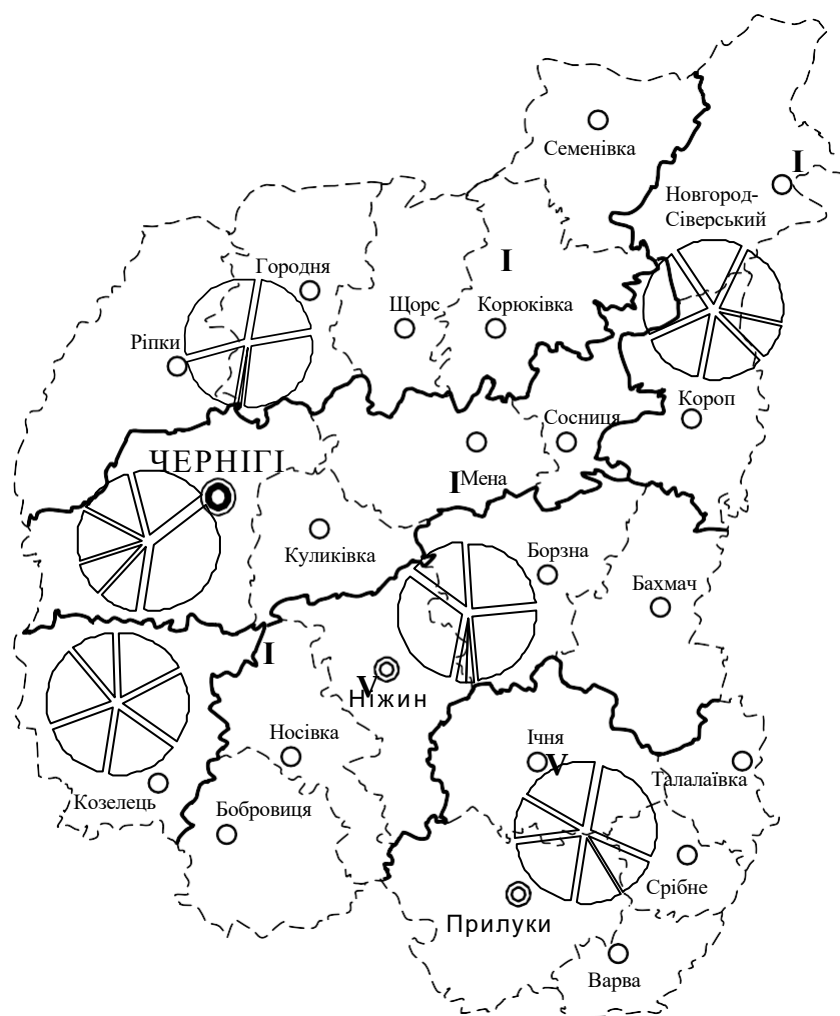
Вихідними положеннями поділу рекреаційного господарства на територіальні частини і основою практичних розробок є принципи рекреаційного районування: принцип об'єктивності – виділення районів на основі об'єктивного процесу районуоутворення, що проявляється у формуванні цілісних територіальних динамічних систем – рекреаційних районів; генетичний принцип – виділення районів на основі історичного аналізу територіальної організації рекреаційного господарства і прогнозу його розвитку; соціально-економічний – сприяння більш повному задоволенню рекреаційних потреб населення, раціональному використанні рекреаційних ресурсів, підвищенню ефективності територіального поділу праці та інтеграції рекреаційних функцій, зниження суспільних витрат на виробництво туристських послуг; принцип єдності з адміністративно-територіальним поділом, що дозволяє стримувати рух туристських потоків, координувати розвиток усіх галузей в районі, уникнути конфліктних ситуацій у використанні трудових та земельних ресурсів. Рекреаційне районування відображає просторові особливості рекреаційних потреб і географії туристських потоків, рекреаційних ресурсів, матеріально-технічної бази рекреації і територіальної організації рекреаційного господарства шляхом поділу території на регіони, зони, райони, що відрізняються спеціалізацією рекреаційного обслуговування, структурою рекреаційних ресурсів і напрямками їх освоєння та охорони.

На території Чернігівської області Смаль І.В. [4] виділяє 5 рекреаційних районів: Нижньодеснянський, Приудайський, Остерсько-Сеймський, Придеснянський, Північно-Поліський; Жученко В.Г. [2] адміністративні райони області умовно об'єднує у 3 рекреаційні зони – Поліську, Придеснянську, Лісостепову. З урахуванням природних умов, культурно-історичних та інфраструктурних ресурсів, за рівнем територіального зосередження всіх типів рекреаційних закладів ми пропонуємо виділяти на території Чернігівщини 6 рекреаційних районів: Верхньодеснянський, Середньодеснянський, Остерсько-Нижньодеснянський, Приудайський, Остерсько-Сеймський та Північно-Поліський (рис. 1).

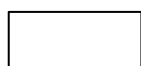
Найбільше значення має *Середньодеснянський* рекреаційний район, розташований в середній течії річки Десна. Район охоплює території Чернігівського, Куликівського, Менського, Сосницького адміністративних районів і займає площу 580,9 км², виконує лікувально-оздоровчо-пізнавальну функцію. На його території розміщуються 42 оздоровчі заклади (5 із 8 санаторіїв області, 37 баз відпочинку), в яких щорічно відпочиває і оздоровлюється близько 10 тис. осіб.

Розвитку пізнавального туризму сприяють численні архітектурні та археологічні пам'ятки, якими особливо пишаться Чернігів (5 архітектурних споруд домонгольського періоду, пам'ятки громадської архітектури, значні біосоціальні ресурси), с.Домниця Менського району (монастир різдва Богородиці), смт. Сосниця (батьківщина О.П.Довженка) і т.д. Середньодеснянський рекреаційний район має 119 об'єктів природно-заповідного фонду (у т.ч. 3 – загальнодержавного значення). Розвитку рекреаційного

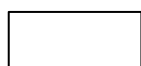
процесу сприяють значна транспортна доступність і висока забезпеченість закладами інфраструктури. Тут діє 1193 заклади торгівлі і 300 – громадського харчування, 15 готелів.

- I – Північно-Поліський пізнавально-спортивний рекреаційний район
- II – Верхньо-Деснянський пізнавально-оздоровчий рекреаційний район
- III – Середньо-Деснянський лікувально-оздоровчо-пізнавальний рекреаційний район
- IV – Остерсько-Нижньодеснянський оздоровчо-спортивний рекреаційний район
- V – Остерсько-Сеймський пізнавально-лікувальний рекреаційний район
- VI – Приудайський пізнавально-лікувальний рекреаційний район

Площа рекреаційного району від загальної площі області (у %)

придатних

Частка земельних ресурсів, придатних для рекреаційного використання без обмежень (у % від загальної кількості земельних ресурсів області, придатних для рекреаційного використання без обмежень)

Частка об'єктів природно-заповідного фонду від загальної кількості об'єктів (у %)

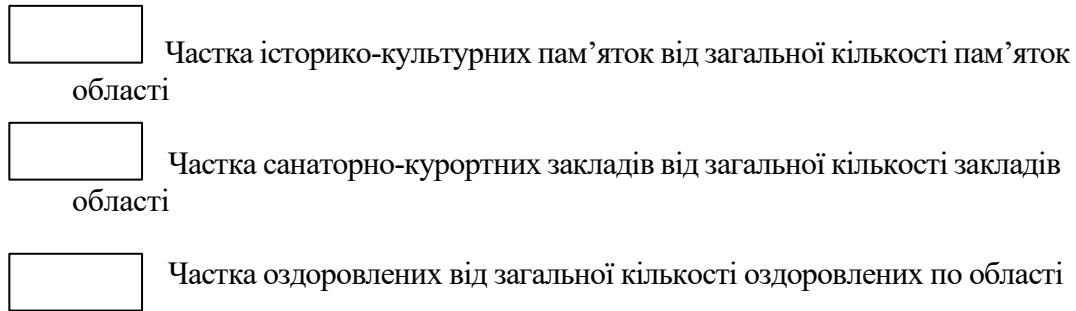

Рис. 1. Функціонально-територіальна структура рекреаційного комплексу Чернігівської області

Важливу роль відіграє Чернігівський рекреаційний оздоровчо-пізнавальний рекреаційний вузол у складі Чернігівського, Седнівського, Ладинського, Салтиково-Дівицького, Подусівського центрів рекреації. Такі рекреаційні ареали, як урочище “Галеньове”, озера Тихе і Гайтан, Коноретський заказник, Менський зоопарк, зона відпочинку с. Стольне на базі місцевого дендрологічного парку активно освоюються для повсякденного і періодичного відпочинку населення Чернігівської агломерації.

Чернігів, як адміністративно-територіальна одиниця Чернігівської області, обласний центр має досить забезпечену матеріально-технічну базу. На околицях міста є оздоровчий табір “імені Гагаріна”, будинок відпочинку “Зелений гай”, в самому місті – санаторій-профілакторій “Зв’язківець”. Готелі “Десна”, “Україна”, “Космос”, “Спорт”, автостанція, залізничний вокзал, адресне та довідкове бюро, виклик таксі, “Міськдовідка”; ресторани “Десна”, “Україна”, “Чернігів”, кафе “Полісся”. Ці заклади пройшли строгий відбір спеціалістами і повністю відповідають вимогам міжнародних стандартів.

Важливими рекреаційними центрами є смт. Макошино Менського району, де на базі місцевого родовища мінеральної води “Остреч” функціонує санаторій “Десна”; с.Кладьківка з численними базами відпочинку, с.Ладинка (санаторій “Десна”).

На жаль, через відсутність коштів на експлуатацію в Середньодеснянському рекреаційному районі протягом 2002 року не працювали 12 рекреаційних закладів.

Найважливішими об’єктами туризму Середньодеснянського рекреаційного району є садиба Лизогубів 1690 р., альтанка XIX ст; Воскресенська церква 1690 р. (смт. Седнів); Георгіївська та Троїцька церкви в с.Новий Білоус; Національний архітектурно-історичний заповідник “Чернігів стародавній”, літературно-меморіальний музей М.М.Коцюбинського, історичний і художній музеї, стародавні кургани в Чернігові; літературно-меморіальний музей О.П.Довженка в Сосниці; пам’ятник композитору Г.Віршовці в смт. Березна, могила кобзаря Т.М.Пархоменка в с.Волосківці (Менський район); залишки поселень епохи бронзи (I – III ст. до н.е.) в Куликівському районі.

Приудайський – другий за значенням рекреаційний район області. Площа Приудайського рекреаційного району – 518, 7 км². Він охоплює Ічнянський, Талалаївський, Прилуцький, Срібнянський, Варвинський адміністративні райони. Має найкращі в області кліматотерапевтичні умови, запаси прісної мінеральної води, 84 об’єкти природно-заповідного фонду, у т.ч. 3 – загальнодержавного значення, близько 45 культурно-історичних пам’яток. Із інфраструктурних закладів – 6 готелів, 607 закладів торгівлі та 134 – громадського харчування, 3 оздоровчі заклади, в яких щорічно оздоровлюється близько 3 тис. чоловік. Коефіцієнт транспортної доступності коливається в межах 0,20 – 0,22 км/км², наявні численні АЗС.

В районі сформувались такі комплекси відпочинку: урочища “Далекі потоки”, “Сосна”, “Лісові Сорочинці”, “Пруси”; Ічнянський, Тростянецько-Качанівський.

Важливими рекреаційними центрами є: с.Тростянець, де розташований ендокринологічний санаторій та пам'ятка садово-паркового мистецтва Тростянецький дендропарк; села Качанівка та Сокиринці з чудовими парко-палацовими комплексами, які гармонійно поєднуються з мальовничими природними ландшафтами; м.Прилуки (санаторій “Берізка”, заклади туристської інфраструктури). На жаль, м.Прилуки є одним з найзабрудненіших в області, що спричинило значне зниження його рекреаційних функцій.

Приудайський рекреаційний район є досить перспективним з точки зору розвитку рекреаційної діяльності, яку тут варто розвивати у двох напрямках - пізнавальна рекреація на базі культурно-історичних ресурсів Ічнянського, Срібнянського адміністративних районів та м. Прилук; оздоровча рекреація на базі родовища мінеральної води с.Сухополова Прилуцького району. Створення Ічнянського природного парку, для чого є всі необхідні природні передумови, призведе до виникнення нових рекреаційних пунктів (Буди, Хайнки, Колісники), в яких слід передбачити будівництво мотелю, кемпінгів, туристської бази, будинку рибалки тощо. За умови зменшення шкідливих речовин в атмосферу та гідросферу, обмеження промислового будівництва можливе посилення рекреаційної функції м.Прилук (введення в дію санаторію-профілакторію, будинку відпочинку, клімато-терапевтичного санаторію) і формування на його базі нового рекреаційного центру.

Об'єктами туризму є: залишки городища і курганний могильник часів Київської Русі, будинки земських шкіл, садиба Галаганів-Лансдорфів, Покровська церква XIX ст. (Варвинський район); Тростянецький дендрологічний парк, національний історико-культурний заповідник “Качанівка”, Успенська та Покровська церкви, пам'ятники скульптору І.П.Мартосу, письменникам С.В.Васильченку та В.Г.Чумаку (Ічнянський район); ансамбль діючого монастиря 17-19 ст. в с.Густина, садиба Бальменів в с.Линовиці, садиба Киселя в Дідівцях, Михайлівська церква 18 ст. в с.Полонках, Вознесенська церква 19 ст. в с.Радківка, городища IX-XII ст., полкова скарбниця початку XVIII (Прилуцький район); садиба Галаганів 1824-31 рр. та парк 1825-1835 рр. у Сокиринцях, садиба Галаганів у с.Дегтярі (Срібнянський район); Михайлівська церква 19 ст. в с.Юрківці, Успенська церква в с.Сильченковому, курганний могильник часів Київської Русі X-XII ст. в с.Липовому (Талалаївський район).

Верхньодеснянський рекреаційний район розташовується у верхній течії р.Десни і об'єднує території двох адміністративних районів – Новгород-Сіверського і Коропського. Площа його – 311,6 км². Кліматичні і гідрологічні ресурси, потужний історико-культурний потенціал (історико-культурний заповідник “Слово о полку Ігоревім”, Мезинська пізньопалеолітична стоянка, палац О.Румянцева-Задунайського в с.Вишеньках) активно використовуються в рекреації. В районі сприятливі умови для всіх видів рекреаційної діяльності – вело-та пішохідного туризму, пляжно-купального відпочинку, зимового відпочинку, екскурсійної діяльності, мисливства, рибальства, але домінуючою є пізнавально-оздоровча функція. На території Верхньодеснянського рекреаційного району діє 3 оздоровчі заклади (пансіонат з лікуванням “Десна” та будинок відпочинку “Чексил-Ярославна”, що в м.Новгород-Сіверському; база відпочинку в Коропському районі) на 536 л.-місць, в яких щорічно відпочиває та оздоровлюється близько 2,4 тис. осіб. Комплексами відпочинку є межиріччя р.Десни – р.Судость; Лісконого-Пушкарівський, Смячинський, Новгород-Сіверський, Мезинський, Вишеньки-Райгородський, Короп-Оболонський, які базуються на використанні водних ресурсів р.Десни.

Об'єкти туризму: пам'ятник педагогу К.Д.Ушинському, гетьману Богдану Хмельницькому, Триумфальна арка, торгові ряди; пам'ятки архітектури XV-XIX ст., місця стоянок давньої людини в селах Юхнове та Пушкарі, замкова гора, Новгород-Сіверський

філіал Чернігівського архітектурно-історичного заповідника (Новгород-Сіверський район); музей винахідника М.І.Кибальчича, археологічний музей Мезинська стоянка у Коропі, палац, Успенська церква та маєток Румянцева–Задунайського в с.Вишеньках, рештки Свято-Миколаївського монастиря в с.Рихли, пам'ятник першій жінці-хіміку, професору В.Богдановській-Поповій у с.Шабалинові (Коропський район).

Остерсько-Нижньодеснянський оздоровчо-спортивний рекреаційний район розташований в межах Козелецького адміністративного району, займає площу 266,8 км². Це найменший за площею рекреаційний район області, проте його розташування в нижній частині течії р.Десни, наявність 5 баз відпочинку, в яких щорічно відпочиває 600-650 осіб, 15 архітектурних пам'яток (у т.ч. Юр'єва божниця 12 ст. у с. Старогородка (передмістя м.Остра)), 2 об'єктів природно-заповідного фонду державного і 28 місцевого значення визначають формування потужного рекреаційного процесу. Тут нараховується 80 закладів громадського харчування, 208 торгівельних закладів. Негативним фактором виступає відсутність залізниць, що зменшує коефіцієнт транспортної доступності, недостатня забезпеченість підприємствами готельного господарства.

Рекреаційні функції виконують м.Остер, на території якого розташувались база відпочинку “Остер” і готель для туристів; села Рудня, Соколовка, Надинівка, Кіпті, Моровськ. Але внаслідок віднесення Козелецького району до групи з високим рівнем забруднення території (за рахунок забруднення ґрунтів важкими металами та радіонуклідами) частина території Нижньодеснянського рекреаційного району (Остерський і Надинівський центри) потрапила в зону посиленого екологічного контролю і дещо втратила свої рекреаційні функції.

Об'єкти туризму: Юр'єва божниця XI ст. у м.Острі, Миколаївська церква в Козельці, пам'ятка трипільської культури в урочищі Узвіз біля с.Євменка, Георгіївський монастир в с.Данівка, меморіальний комплекс на честь героїв громадянської та Великої Вітчизняної війни.

Остерсько-Сеймський пізнавально-лікувальний рекреаційний район включає Бахмацький, Бобровицький, Борзнянський, Ніжинський, Носівський адміністративні райони, займає 717,1 км², має високий коефіцієнт транспортної доступності. На його території розміщується 6 готелів, 146 закладів харчування і 987 торгових закладів, 105 об'єктів природно-заповідного фонду. У с.Лісове Ніжинського району діє дитячий санаторій “Пролісок”, в якому щорічно оздоровлюється близько 500 дітей, функціонують бази відпочинку в с. Ядуги Борзнянського району. Розвитку пізнавально-туристської діяльності в Остерсько-Сеймському рекреаційному районі сприяють історико-архітектурні комплекси м. Ніжина, смт.Батурина, які за належного інфраструктурного забезпечення сприятимуть залученню нових категорій туристів.

В перспективі – створення рекреаційних пунктів в селах Нові Млини Бахмацького району, Адамівка Носівського та Ніжинського рекреаційного центру у складі рекреаційних пунктів с.Л.Ріг, с.Лісове, м.Ніжин.

Об'єкти туризму: пам'ятки архітектури 17-19 ст., краєзнавчий музей та музей Поштова станція, об'єкти пов'язані з життям видатних людей – письменника Миколи Гоголя, художника М.Самокиша, мореплавця Ю.Лисянського, конструктора С.Корольова, актриси М.Заньковецької та ін. (Ніжинський район); комплекс будівель сільськогосподарської станції 1911-1913 рр. в с.Дослідному (Носівський район); Троїцька церква в с.Нові Млини, курган I-II тис. до н.е., городища 12-13 та 16-17 ст. в околицях м.Борзни, пам'ятник Героям Крут (Борзнянський район); могила декабристів С.Г.Волконського, О.В.Поджіо, пам'ятник П.Г.Тичині в с.Вороньки та музей поета в с.Піски, Успенська церква початку XIX ст. в с.Новий Биків (Бобровицький район); історико-

культурний заповідник “Гетьманська столиця” в Батурині, меморіал “Курган Слави”, Кочубеївський парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва, мам’ятник на могилі художника М.М.Ге в с.Шевченко та винахіднику П.І.Прокоповичу в селі Пальчики (Бахмацький район).

Північно-Поліський рекреаційний район має площу 783 км² і включає території 5 адміністративних районів – Ріпкинського, Городнянського, Щорського, Корюківського, Семенівського. Це найбільший за площею рекреаційний район області. Для нього характерна висока лісистість території (20-40% і більше), багаті лісові ресурси (значні грибні угіддя, ягідники, наявність об’єктів ПЗФ (4 – загально-державного значення, 147 – місцевого). Комплекси відпочинку, в основному, тяжіють до річок Снов і Ревна – Новомлинський (Кучинівські дачі), Руднянський, “Коровне” (Боровицька дача) та р.Сож і Дніпро в складі Тупичівського комплексу відпочинку.

Об’єктами туризму є: місця, пов’язані із з’їздом князів Київської Русі 1097 року, Антонієві печери, кам’яниця 17 ст., Воскресенська церква 1817 р., Преображенська церква кінця 19 ст. в Любечі; Михайлівська церква в с.Даничі, Троїцька в с.Грабово (Ріпкинський район); музей партизанської слави в с.Єліно, музей Дружби народів в с.Клюси (Щорський район); Покровська церква в с.Жукля поч. 20 ст., меморіал на честь героїчного опору місцевих жителів німецько-фашистським загарбникам (Корюківський район).

Однак складність екологічної ситуації (адміністративні райони, що формують рекреаційний район, ввійшли в групу найбільш радіаційно забруднених) привело до майже повного згортання рекреаційної діяльності. Слабо розвинута і туристська інфраструктура. Тут діє лише 1 база відпочинку в селі Єліно Щорського району. Наявні рекреаційні ресурси використовуються, в основному, місцевими жителями.

Подальше вдосконалення територіальної організації рекреаційного комплексу Чернігівської області передбачається за рахунок реконструкції матеріально-технічної бази, розширення набору рекреаційних послуг та видів дозвілля, підвищення кваліфікації та заробітної плати обслуговуючого персоналу.

В сучасних умовах структурної переорієнтації народного господарства України і Чернігівської області зокрема, зміни співвідношення і темпів розвитку його окремих галузей, розвитку ринкової економіки визначається особливе місце і роль рекреаційних районів як головного чинника збереження та охорони навколишнього природного середовища. Передумовами формування таких районів є усвідомлення несприятливого екологічного стану внаслідок Чорнобильської катастрофи, що підвищує роль рекреаційних ресурсів як фактору оздоровлення населення і відтворення екологічно безпечних умов його проживання на території Чернігівщини; наявність значних запасів цінних видів рекреаційних ресурсів, чудові кліматичні умови для відпочинку і туризму, відносно високий рівень соціально-економічного розвитку регіону в поєднанні з багатим культурним потенціалом історичного, археологічного та екологічного напрямків, наявність туристської інфраструктури. Формування рекреаційних районів повинно сприяти розвитку окремих слабооосвоєних територій і вирішенню на їх основі важливих соціальних проблем (працевлаштування, забезпечення житлом тощо).

1. Долішній М.І., Паламарчук М.М., Паламарчук О.М., Шевчук Л.Т. Соціально-економічне районування України. – Львів, 1997. – 50с. (Препр. НАН України, Інститут регіональних досліджень – 1997).
2. Жученко В.Г. Територіальна організація рекреаційного комплексу Поліського регіону України. Автореф. дис. канд. економ. наук. 08.10.01. – К.; Рада по вивченню продуктивних сил України, 1996. – 19 с.
3. Ігнатенко О.М. Територіально-рекреаційний комплекс Черновицької області // Автореферат дисертації канд. економ. наук. – К.; КГУ, 1985. – 19 с.
4. Смаль І.В. Територіальна структура рекреаційної системи Чернігівської області України: Автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02./ НАН України., Ін-т географії. – К., 1992. – 19 с.